

Eino Leinon »Simo Hurtta» lukioluokkien kirjallisuudentarkastelun kohteena¹

I

Oppikoulujemme kirjallisuudentarkastelussa Eino Leinon monikimmellisellä runoudella on jo kauan ollut tärkeä sija. Tuo tarkastelu on kuitenkin kohdistunut melkein yksinomaan helkavirsiin, lyriikkaan ja eräisiin näytelmiin. Kun minusta on tuntunut siltä, että sellainen eepillinen balladisarja kuin Simo Hurtta on ollut varsin antoisa koulu-
iän kirjallisuudenharrastuksen kohteeksi, rohkenen kiinnittää siihen arvoisien työtoverien huomiota. Vuosikertomuksista päättäen se on

¹ Esitelmä äidinkielen opettajain päivillä 7. 6. 1950.

Ylen harvoin kuulunut siihen kirjallisuuteen, joka koulussa on joutunut yksityiskohtaiseen tarkasteluun.

Tämä eepillinen sarja on kuitenkin aina tunnustettu Eino Leinon keskeiseen ja kestävimpään runouteen kuuluvaksi. Sen lopullisesti valmistuttua v. 1919 kirjoitti Uuden Suomen silloinen arvostelijaa Eino Palola: »Runoelma on kaikessa jylhässä romantiikassaan oudon kiehtova. Eino Leino on ihmisten kuvaajana osannut harvinaisen syvälle, Hurtan traagillinen tarina sitoo voimakkaasti yhteen vapaat romanssit. — — Mainio ja moitteeton runopuku — — antaa kaikelle kuin juhlallisen, komeasointuisen vireen. Simo Hurtalla on runoilijan tuotannossa unohtumaton asema». — Ja Helsingin Sanomissa Juho Hollo toteaa, että Simo Hurttia kokonaisuudessaan on Leinon ehjimpiä ja säilyvimpiä teoksia.

Päivän laakerit lakastuvat helposti, mutta tässä tapauksessa mainitsemäni arvioinnit ovat pitäneet paikkansa.

Tarinat Simo Hurtasta olivat Eino Leinon mielikuvituselämän varhaisimpia ruokkijoita. Kaikkialla Kainuussa ja Pohjois-Karjalassa kansa kertoili Lieksan »kuninkaanhovin» julmasta verojenvuokraajasta, kansan sortajasta ja voimamiehestä, jonka häikäilemätön väkivaltaisuus sekä hallinnon että erotiikan alalla oli saanut legendaarisen hohteen. Aivan lähellä Eino Leinon lapsuudenkotiä Paltamon Hövelöä olivat Kajaani ja Pöllyvaara, jotka liittyivät tähän tarinapiiriin, kaukana ei ollut Sotkamon Turunkorvakaan, Simo Afflekin talo. Pohjoiskarjalainen oli Lönnbohm-Mustosen suku, runoilijan esi-isät olivat olleet tuon merkillisen voudin ja isonvihanaikaisen rajavartioston päällikön alaisia. Ei ole ihme, että kun Hövelön veljessarjan nuorimmassa runoilija heräsi, aihe kasvoi hänelle erittäin läheiseksi.

Lisäksi tulee, että juuri niinä vuosina, jolloin Eino Leino kehittyi runoilijaksi, taiteilijaimme piirissä syntyi monesti kuvattu karjalaisuuden renessanssi. Karjala — sekä Suomen puoleinen että Viena — muodostui taikamaaksi, josta aidoimman suomalaiskansallisen taiteen juuret olivat löydettävissä. Alkoivat runoilijaimme ja taidemaalariemme toivoretket Karjalaan, syntyivät Juhani Ahon Panu ja Akseli Gallen-Kallelan kalevalainen taide, vain tunnetuimmat ilmiöt mainitakseni. V. 1897 Eino Leino vaelsi Pohjois-Karjalassa ja Aunuksessa ja keräsi vaikutteita, jotka verenperintöön yhtyneinä muodostuivat hänen kalevalais-helkavirteläisen runoutensa pohjaksi. Nämä vaikutteet sulki piiriinsä epäilemättä myös Simo Hurtan aiheen.

Ja vihdoin: nietscheläisen yli-ihmisen ihailu oli vallannut Eino Leinon jo Hämeenlinnan lukiovuosina. »Nietzsche määräsi pitkäksi aikaa ajatustapani», kirjoittaa Eino Leino itse Tilinteossaan v:ltä 1915. — »Suoritin nietscheläisyyden noin kolmantena, neljäntenä ylioppilasvuotena. Kuinkako pääsin siitä? Kokonaan en päässyt siitä enkä tule pääsemään koskaan.» — Yläpuolella yhteiskunnallisten, uskonnollisten ja moraalisten lakien oleva sankari liittyy nyt kansantarujen Simo Hurttaan, joka perusolemukseltaan oli julma virkaherra ja rahvaan-kiduttaja.

Siinä lienevätkin tärkeimmät ainekset: kansantarut, pohjoiskarja-

lainen miljö ja Nietzsche, joista Eino Leinon Simo Hurtta on syntynyt.

Jos kansantarut ja Nietzsche ovat luoneet runoelman päähenkilön ja kertovan aineksen peruspiirteet, näkyy Pohjois-Karjalan ja Kainuun leima voimakkaimpana tietenkin luonnonkuvauksessa. Näkymät eivät ole Simo Hurtassa siinä määrin tyyliteltyjä kuin muinaistarullis-mytologisissa helkavirsissä. Kuvaus on todellisuudenmukaisempaa ja tarkka-
piirteisempää, mutta tunnelmaltaan tavattoman herkkää. Lieneekö Eino Leino milloinkaan luonut heleämpää pohjoiskarjalaisen vaaraimaiseman kuvausta kuin runossa Irja, missä Irja Sormunen ja hänen nuoruuden-rakastettunsa Juho Nevalainen onnellisten tunteiden täyttämänä seisovat edellisen aitan portailla.

Seisoivat he kesäyössä
kerran aitan portahalla;
uivat laaksot utuvyössä,
välkkyi järvet vaarain alla;
pohjan taivas puna-kelta
veti juovat vienot vesiin,
toisen taivaan rantehelta
kulki kuuhtu valju esiin.

Tuli henki keskikesän
niinkuin tuoksu kypsän marjan,
paahde muurahaisen pesän
taikka savunsiinto karjan,
astui ahon päivälaitaa,
kylpi päällä poimulehden,
nousi pitkin pellon aitaa
siinä kuperkeikan tehden.

Tässä harvinaisen herkässä kuvauksessa luonto — öisessä lepotilassaankin — elää, liikkuu, ottaa osaa ihmiskohtaloihin kuten suomalaisessa kansanrunoudessa konsanaan. Ihminen on osa pohjoiskarjalaisesta luonnon-universumista, joka tämän täydellisimmän henkisaineellisen olentonsa kohtaloita tarkoin seurailee. Kun isonvihan alkamisen turmanviesti saapuu Kajaanin varuskuntakaupunkiin, jossa porvarit huoletonna nukkuvat ja esivallan virkamiehet mellastelevat kapakassa, silloin levottomina

— — — Pöllyvaaran peikot
lyövät yössä kättä kahta,
vastaa tervehdykseen veikot
tuolta puolen Turjan lahta,
humahtavat kuuset Kuhmon,
Paltatörmän hongat kuiskaa,
mutta Kivesvaaran ruhmon
päällä Hiien neiet huiskaa.

— Riittääkööt nämä viittaukset Simo Hurtan luonnonkuvausten erikoislaatuun ja vaikuttavuuteen. Jokainen runoelman lukija voi tehdä niistä runsaasti löytöjä ja lisähavaintoja.

Mutta runoelman molempien päähenkilöiden sielunkehityksessä on ongelmallinen kohta, jota lukiolaisetkin, ainakin kehittyneimmät heistä, saattavat jäädä miettimään ja joka voi herättää kysymyksen, onko runoilija eksynyt todennäköisyyden turvalliselta tieltä.

Se Simo Hurtta, jonka tapaamme balladisikermän jälkimmäisessä osassa, ei näet enää ole sama mies, josta kerrotaan ensimmäisessä osassa,

ei sittenkään, vaikka osat juonenkehittelyltään liittyvät saumattomasti toisiinsa: jälkimmäisen osan ensimmäisessä runossahan on sen verituumion välitön toimeenpano, jonka Hurtta ylimielisesti oli langettanut ensimmäisen osan viimeisessä runossa. Poissa on nietzscheläisen yliihmisen julma voitonilo, armahtamattomuus ja kyynillinen pilkka. Ensi kerran astuessaan Simo Hurtan eteen nuori tyttö taltuttaa tämän amoraaliset intohimot. Tässä jos missään voidaan puhua sielullisesta ihmeestä. Toisen osan Simo Hurtta kulkee surmaamansa kapinoitsijan tyttären tukemana entiselle itselleen aivan outoja polkuja hyvyyden, oikeuden ja siveellisen kohoutumisen korkeita päämääriä kohti.

»Psykologian kannalta riittämättömästi perusteltua», sanoo kirjallinen kritiikki. »Epätodennäköistä», voi sanoa lukiolainenkin. Minusta tuntuu viisaimmalta, ettemme koetakaan selittää tätä muutosta kokonaan Irja Sormusen herättämän voimakkaan rakkauden aiheuttamaksi, vaan suoraan sanomme, että ristiriita johtuu Eino Leinon omasta henkisestä kehityksestä. L. Onerva tosin mestarin elämäkerrassa kertoo, että Leinon ryhtyessä kirjoittamaan balladisarjan jälkimmäistä osaa Pohjois-Karjalan menneisyyden tutkija Heikki Kokkonen Valtionarkistosta kokoili hänelle saatavissa olevat historialliset tiedot Simo Affleckista. Mutta jos niin lieneekin tapahtunut, Eino Leino on ainakin runoelman päähenkilön kuvauksessa jättänyt ne suurimmalta osalta käyttämättä. Tässä osassa runoilija näet on voudin olemukseen sijoittanut sangen paljon omaa itseään. Ja Eino Leino oli vv. 1918—19 jo toinen mies kuin v. 1904—1905. Sielullisen elämän taustalle oli jäänyt nietzscheläisyys ja Ylermi-kauden uhma. Sijaan oli tullut eräänlainen teosofian värittävä panteismi ja eettillisten arvojen etsintä. Teoksessa »Alla kasvon Kaikkivallan», joka suurelta osalta on omien sisäisten tunteiden tulkintaa, Leino itse sanoo:

»Olin joutunut juuri sille elämän jyrkanteelle, missä taide ja esteetiikka eivät yksin riitä enää, mistä etiikka alkaa ja missä suuret maailmanarvoitukset vaativat itsekunkin omaa henkilökohtaista ratkaisua.»

Ja samoihin aikoihin syntyneissä Juhana herttuan lauluissa, joissa Eino Leino myöskin tulkitsee omaa itseyyttään renesanssiruhinaan hahmoon sovitettuna, on tunnustus:

Ei hurskautehen tietä muuta meillä
kuin nöyryys, tieto voiman puuttuvan.

Tällaista Eino Leinon »hurskauden» tavoittelua ovat suurelta osalta Simo Hurtan ponnistelut balladisarjan jälkimmäisessä osassa. — Mutta tunnustettava on, että runoilija on ainakin yrittänyt tuota runoelmansa päähenkilön muuttumista perustella. Hän antaa Simo Hurtan uuteen elämännäkemykseen havahtuneena sanoa:

Tunnen että eilisestä
on kuin pituus pilvenrannan.

Helppoa ei ole Hurtalle entisestä itsestään luopuminen myöskään runoelmassa. Järkyttävän mahtava on kuvaus, miten Hurtta talviyössä

»Jumalan myrskyn» raivotessa sekä luonnossa että hänen omassa rinnassaan vaahtoon ajetulla orhillaan kiittää Pisavuoren rinteitä miettien itsemurhaa. Mutta hän voittaa taistelunsa: erottaa apulaisensa, lievittää veronkannon, päättää luopua virka-asemastaan.

Huolt' on monta ihmisillä,
Hurtall' yksin sielustansa.

— Entä miten selittää, että toinen päähenkilö, Irja Sormunen, suosuu Hurttaan, joka on surmauttanut hänen sekä isänsä että sulhasensa? Täytynee myöntää, että Irjan kääntymys on sittenkin paremmin perusteltu. Hän on alusta pitäen kuvattu vaistoiltaan ja tahdonvoimaltaan väkevän romanttiseksi tytöksi, joka halveksii »lauhaa onnea».

Ylpeä on Sormun Irja,
tulikukka, suolla soihtu,
kiehtova kuin noidan kirja,
väkevä kuin velhon loihtu.

Irjan kohtalo on ennakoitu sarjan ensimmäiseen osaan kuuluvassa Vornan virressä: kummassakin tapauksessa miehen sankaruus, vaikkapa julmakin, taivuttaa naisen, jonka oikeastaan piti häntä vihata. Irjan tapauksessa tuli lisäksi, että pelätty ja vihattu mies aivan pian laski aseensa sen naisellisen tenhovoiman edessä, joka Irjasta säteili. Mutta ehdon tyttö panee: Hurtan on muututtava hyväksi.

Harvinainen runouden kuvaamaksi on se »auvo kahden armaan», mikä kuolinkellojen kajahtellessa syntyy hävitettyssä Hovilassa. Sitä ei ole syyttänyt lemmenjumala, vaan ankara kohtalo: Mies ja nainen seisovat kyllä käsi kädessä, mutta

Vait on Hurtta, niinkuin hauta,
vait on impi niinkuin vainaa:
Sallimuksen seppelrauta
kumpaisenkin päätä painaa

Molemmat tiesivät, että tämä rakkaus merkitsi tuhoutumista, mutta kumpikin alistui siihen.

Ja tuhoutuminen tuli. Hurtta koettaa parin vuoden ajan toteuttaa oikeuden ja armahtavaisuuden ihanteita, mutta kansa on epäluuloinen eikä lepy. Kun hän ennen eroamista virkapaikaltaan tarjoaa sovintojuhlat kaikille vihamiehilleen — kukaan ei tule. — Haerkepaueksen kutsumat venäläiset hyökkäävät. Hurtan täytyy kuolemansairas Irja käsivarsillaan ratsastaa pakoon Turunkorvaan. Kerran he olivat haaveilleet siitä uuden elämänsä onnelana. Mutta venäläiset seuraavat kintereillä. — Ja niin täytyy velhovaimo Mallan julma ennustus: Hurtta miekalla surmaa rakkaimpansa estääkseen tätä elävänä joutumasta vihollisen saaliiksi.

— Tämä Irjan järkyttävä loppu, jolle ei todellisuudessa sen parem-

min kuin tarustossakaan liene vastinetta, on Eino Leinon sommitteleman tapahtumasarjan johdonmukainen päätös. Hyvyys oli tehnyt Hurtan aseettomaksi. Ja se vastaa myös antiikin kohtalontragedian käsitystä. Turhaan ihminen taistelee korkeita jumalia vastaan — julistaa Runebergin Fjalar-runoelma — turhaan silloinkin, kun taistelee hyvän puolesta. Ja kuolema on parempi kuin vihollisen häpäisemä naisen elämä — niin Eino Leino itse on, roomalaista sankaritarua noudattaen, ratkaissut myöskin Lucretian kohtalon Tarquinius Superbuksessa, jota hän lienee pitänyt näytelmistään arvokkaimpana.

II

Jos vielä olisi harkittava, millä tavalla Simo Hurtan käsittely käytännöllisessä koulutyössä on järjestettävä, minun on suoraan tunnustettava, etten kykene esittämään uusia ja tehokkaampia didaktisia ohjeita niiden työmenetelmien lisäksi, jotka jo ennestään hyvin tunnetaan ja joita yleisesti käytetään. Rohkenen kuitenkin esittää joitakin suunnittelujani ja kokemuksiani. Jokainen hyväksyköön niistä sen, mitä hänen henkilökohtaiselle opettamistavalleen sopii.

Näinkin laajaan ja vielä runomittaiseen teokseen perehtyminen edellyttää, että kukin oppilas hankkii sen itselleen. Vielä sodan jälkeenkin on ollut saatavissa Otavan kustantamaa painosta, jossa on runoelman molemmat osat.

Liene välttämätöntä, että oppilaat aluksi saavat yleiskuvan runoelman koko tapahtumasarjasta. 4—5:nä läksynä opitaan pääjuoni ja koetetaan tapahtumien psykologiset vaikuttimet ja seuraukset saada selviksi.

Varsinainen tarkastelu tapahtuneen parhaiten oppilaille määrättyjen n. 10 min. kestävien selvittelyjen pohjalla. Aiheet opettaja määrää tarkoitustensa mukaan. Tässä vain eräitä ehdotuksia:

1. Millainen Simo Hurta on teoksen edellisessä osassa, millainen toisessa? — Selitykseksi oppilaat useimmiten esittävät Irjan tekemän vaikutuksen Simo Hurtaan. Opettaja täydentää muutoksen syitä vetoamalla Eino Leinon omaan sielulliseen kehitykseen (teoksiin Lalli, Juhana herttuan lauluja, Mesikämmen).

2. Irjan kehitys älykkäästä, kaikkien ylistämästä ylpeästä ja rohkeasta tytöstä elämän taakan kantajaksi Hurtan rinnalla. Vornan virsi vertailuaineena hänessä tapahtuneelle kiintymykselle Simo Hurtaan; samoin Regina v. Emmeritz.

3. Sipo Nevalainen suomalaisen talonpojan ihannekuvana. Isänmaallisen uskollisuuden ja oikeudentunnon välisestä ristiriidasta. Runebergilaisia ihanteita, joita Hurtankin täytyy kunnioittaa. Ehdoton uskollisuus kuninkaalle — karoliinit. Ehkä jälkiä myös silloisesta oikeustaistelustamme Venäjää vastaan.

4. Eljas Iochman, papinteini, joka Haerkepaueksen käskystä panee seurakuntalaiset vannomaan uskollisuutta venäläisille. Vaikuttimena rakkaus Anna Haerkepaean. Vertailuainesta Eino Leinon Räikkö räähkästä ja Tummasta.

5. Sykön virren ja Runebergin Kuolevan soturin vertailu.

6. Isonvihan aikainen virkamiehistömme. Veronkantoapulaiset, Erkki Pehrsson, Simo itse.

7. Kielen, runokuvien, runomitan tarkastelu. Jonkinlainen esteettinen analyysi. Joku oppilaista etsii tehokkaita runokuvia, sattuvia ilmauksia, tunnekylläisiä sanoja, vertaa runomittaa Kalevalan mittaan. Kalevalaisuutta muutenkin.

8. Luonnonkuvaus joko erikseen tai yhdessä edellisen esteettisen tarkastelun kanssa.

9. Muiden Simo Hurttaa kuvailevien kaunokirjallisten teosten vertailua Eino Leinon runoelmaan. Niitä on

a. J. A. Bergmanin (Oulun lyseon lehtori) Nevalaiset v. 1881. Kieli tosin aivan vanhentunut, juonenkehittelykin kovin monipolvinen. Mutta kerronta vilkasta, Topeliuksen tapaan isänmaallista. Sipo N. on siinä kapinallisten johtaja (kuten historiallisesti onkin). Elsa Sormunen, Yrjö S:n sisar, on isänmaallinen eikä hyväksy veljensä kapinaa. Hänen rakastettunsa Juhana Nevalainen on sankarillisin kapinan vastustaja.

b. Anni Kepleruksen Hovin Inkeri v:lta 1897 kuvaa oikeastaan varsin vähän niitä henkilöitä ja tapahtumia, jotka ovat Eino Leinon balladi-sarjan aiheena. Pääjuonena on Lieksan hovissa kasvaneen Inkerin ja Tuomas Sormusen lemmentarina ja kuvaus kansan vaikeasta elämästä venäläisten yhä toistuvien hävitysretkien vuoksi.

10. Kun Eino Leino on kirjoittanut Simo Hurtasta myös näytelmän, tarjoaa hänen molempien teostensa vertailu mahdollisuuden tehdä huomioita eepillisen ja draamallisen kirjallisuuden lajin rakenteesta, ilmaisutavoista ja taidekeinoista.

11. Kun runoelma on loppuun käsitelty, voi oppilaissa herätä halu tietää, minkälainen näiden runoelmien ja kansantarujen sankari todellisuudessa on ollut. Vaikka sellainen selvitys oikeastaan kuuluu ulkopuolelle teoksen kirjallisen selvittelyn, olen antanut jonkun oppilaan tehtäväksi esittää, mitä tiedetään Simo Hurtasta. Paras lähdekirja on luullakseni A. R. Cederbergin esseekokoelma »Vanhaa ja uutta» vuodelta 1916. Paljon tietoja on myös jo viime vuosisadalla nuorena kuolleen historian tutkijamme Kaarle Alfred Castrénin teoksessa Kertelmia Kajaanin läänin vaiheista vv. 1650—1750.

En kuitenkaan malta olla huomauttamatta, että itse runoelmaa ei saa unohtaa näiden oppilaiden esittämien pikkuselvittelyjen vuoksi: luokalla on luettava ne kohdat, jotka valaisevat heidän esityksiään — ja muutakin mikäli aikaa on. Suuri runous on itse paras selvittäjänsä. Se vetoaa tunteisiimme ja mielikuvitukseemme voimakkaammin kuin taitavinkaan opetus.

EINO SALOKAS